

Een dergelijke situatie was in wezen ook in de 'Aanwijzingen' van '37 voorzien waar deze gesteld hadden dat het overgrote deel van het economisch leven diende door te gaan, 'ook al zou de vijand daarvan mede profiteren voor zijn oorlogvoering'. Dat laatste kon men niet voorkomen. Het Duitse bezettingsleger zou van meet af aan met de producten van de Nederlandse akkerbouw, veeteelt en tuinbouw gevoed worden, maar het overgrote deel van die agrarische productie zou voor de Nederlandse burgerbevolking bestemd zijn. Terecht was in de 'Aanwijzingen' niet de onmogelijke eis gesteld dat het economisch leven tot stilstand zou komen; de opstellers wisten dat het zou doorgaan – juist daarom hadden zij bepaalde grenzen getrokken.

Nu is het ongetwijfeld een feit dat die 'Aanwijzingen' in '37 opgesteld waren met het oog op een situatie waarbij slechts een deel van Nederland bezet zou zijn terwijl in een ander deel nog de verdediging gevoerd zou worden. Is daarom de conclusie juist dat de 'Aanwijzingen' alle kracht verloren hadden toen de regering naar Engeland vertrokken en het gehele land bezet was? Wij menen van niet. De 'Aanwijzingen' waren immers niet een geheel van gedragsregels die uitsluitend op de genoemde situatie sloegen – zij waren veeleer een uitvloeisel van wat, zo zouden wij het willen uitdrukken, door nationaal fatsoen en nationale waardigheid voorgeschreven werd zolang de oorlog duurde. Er waren geen 'Aanwijzingen' nodig om te beseffen dat men onfatsoenlijk en onwaardig handelde indien men, alsof er niets gebeurd was, schepen die de Koninklijke Marine besteld had, onmiddellijk voor de Duitsers ging afbouwen of onmiddellijk de vliegvelden ging herstellen en uitbreiden ten behoeve van de *Luftwaffe* of onmiddellijk gedoogde dat treinpersoneel dienst deed bij de toevoer van Duitse militaire voorraden tot diep in België. Zeker, de Duitsers hadden de macht om deze en dergelijke werkzaamheden voor te schrijven en hun uitvoering met geweld af te dwingen. Wij herinneren aan Winkelmans woorden: 'Als een man aan een draaibank staat en er komt een Duitser die hem zijn pistool op de borst zet en zegt: 'Werk en anders schiet ik je neer', en die man gaat werken, zal ik hem dit niet kwalijk nemen. Men kan niet verlangen dat iedereen een held is en zich laat doodschieten. Dat is overmacht' – anders gezegd: bij overmacht bleef de regel wel gelden maar diende men er in te berusten dat hij overtreden werd.

Tot bruut Duits optreden van een aard als Winkelman aanduidde, is het nergens gekomen. Zeker, von Schrötter uitte op 3 en 4 juni in zijn besprekingen met het bestuur van de Metaalbond het dreigement dat hij de bedrijfsdirecties, als zij zich niet bereid verklaarden, Duitse militaire orders in bewerking te nemen, door Duitse *Kommissare* zou vervangen en er was in